

Kapitalismin vai markkinatalouden kriisi?

■ *Streeck, W.: Re-Forming Capitalism – Institutional Change in the German Political Economy. Oxford: Oxford University Press. 2009. 296 s.*

■ *Streeck, W.: Gekaufte Zeit – Die vertagte Krise des demokratischen Kapitalismus. Berlin: Suhrkamp. 2013. 230 s.*

Taiteilijat ja tutkijat eivät useinkaan malta lopettaa vaikka ikää karttuu. Niin on myös Wolfgang Streeckin laita. Hän aloitti kirjallisen tuotantonsa jo 1980-luvun alussa ja tullut tunnetuksi lukemattomilla kirjoituksillaan ensin Euroopassa ja sitten Yhdysvalloissa. Streeck kuuluu Frankfurtin koulukunnan perillisiin ja siten siihen yhteiskuntatieteilijöiden koulukuntaan, joka on kiinnostunut yhteiskunnan kokonaisuudesta – valtion, markkinoiden, instituutioiden ja yhteisöjen toiminnasta. Tekstissä vilahtelevat tuon tuostakin Max Horkheimerin, Theodor Adornon, Karl Marxin ja Walter Benjamin nimet. Se tarkoittaa, että hän tuntee hyvin klassisen taloustieteen, sosiologian, marxilaisen poliittisen taloustieteen ja saksalaisen filosofian perinteet. Näin muotoutuva teoreettinen, analyttinen ja argumentoiva ote on joskus jopa niin vahva, että teorian suhde empiriaan jää esimerkkien ja viittausten varaan. Kaiken takana tuntuu olevan hillitön tarve analysoida ja argumentoida ja sillä tavoin kehittää ymmärrystä yhteiskunnasta. Frankfurtin koulukunnan perinteiden mukaisesti Streeckin argumentaatioissa on vahvana halu tehdä näkyväksi ja poliittiseksi kaikki se, mikä on ihmisten ja poliittisten ja taloudellisten valtarakenteiden muovaamaa.

Streeckiä lukiessa ei voi vältyä ajatukselta, että vain armottoman yhteiskuntakritiikin kautta tulee nähtäväksi yksilöiden ja ryhmien poliittiset toimintamahdollisuudet.

Tässä esiteltävät teokset ”Re-Forming Capitalism – Institutional Change in the German Political Economy” (2009) ja ”Gekaufte Zeit – Die vertragte Krise des demokratischen Kapitalismus” (2013) voi lukea samaan perheeseen, sillä jälkimmäinen teos hyödyntää edellisen teoksen käsitteitä, mutta jatkaa kapitalismin yleisestä kriisianalyysistä finanssikriisiin ja velkavaltion analyysiin.

”Re-Forming Capitalism” teoksen nimi sisältää kaksoisviestin. Yhtäältä Streeck analysoi kapitalismin uudelleenmuotoutumista, kehittymistä, ja toisaalta, reformeja, joita on tehty kapitalistisen talouden ja poliittisen järjestelmän elinvoimaisuuden takaamiseksi. Teos jakautuu kolmeen päälukuun, joista ensimmäisessä perustellaan pääargumentti kapitalismin asteittaisesta muutoksesta. Asteittaisen muutoksen Streeck perustelee kollektiivisten sopimusten, osallistumisjärjestelmien, sosiaalipolitiikan, julkisen talouden rahoituksen ja taloudellisen hallinnan trajektorianalyysin. Sektorikohtaisilla trajektorianalyysillä Streeck sivaltaa kriittisesti Hallin ja Soskicen (2001) tapaista ”varieties of capitalism” analyysiä. Ymmärrän trajektorianalyysin myös niin, että näitä viittä sektoria Streeck pitää oman kapitalismi- ja valtioanalyysinsä kulmakivinä. Luvussa 2 hän osoittaa, että kapitalistinen järjestelmä ei ole suinkaan kuollut eikä romahtanut, vaan kulkenut kohden prosessinomaista muutosta, jossa järjestelmän sisäiset reformit ylläpitävät järjestel-

män jatkuvuutta. Sisäisten muutosten analyysi vie Streeckin keskusteluun instituutioiden muutoksesta. Institutionaalisessa analyysissä Streeckillä onkin oma positionsa. Yhdessä Kathleen Thelen kanssa hän on julkaissut useita teoreettisia tutkimuksia, ja päätenyt niin sanottuun institutionaalisen analyysin historialliseen koulukuntaan ja teoreettiseen positioon, jonka mukaan olemassa olevia instituutioita tarkastellaan toistuvien konfliktien ja sopimusten lopputuloksena. Tämä tuo kuvaan vallan ja resurssit sekä taistelun vallasta. Kun tähän lisätään vielä se, että yhteiskunnallisia instituutioita, niiden muotoutumista, valtaa ja resursseja tarkastellaan osana kapitalistisen järjestelmän systeemistä kokonaisuutta, voidaan ymmärtää, että Streeck pyrkii pidemmälle kuin vain yksittäisten instituutioiden analyysiin. Hän korostaa kapitalismin analyysin merkitystä ja esittää, että kapitalismi analyysi tulisi palauttaa takaisin yhteiskuntatieteellisen argumentaation keskiöön, jotta välttäisimme markkinatalouskeskustelun virheet ja rajoitukset.

Streeckin (2009, 230) mukaan kapitalismin käsite on toimiva ja tarpeellinen, sillä se kiinnittää huomion taloudellisen kehityksen kahteen ydinkysymykseen: markkinoiden laajentumiseen ja kasaantumiseen. Kapitalismin analyysi tuo esille myös sen, mikä merkitys on sillä, että kapitalismista on tullut hegemonistinen ja ainut vallassa oleva taloudellinen organisaatio koko maailmassa. Näin keskustelu kapitalismista suuntaa katseen markkinoiden laajentumisen peruspiirteisiin sekä toisaalta sosiaalisen integraation vaatimuksiin. Näin kapitalismi tarjoaa analyttisen kehikon näiden kokonaisuuksien ja niiden välisiin suhteisiin sisältyvien sosiaalisten konfliktien tarkastelulle.

Luvussa 3 Streeck jatkaa kapitalismin ja instituutioiden analyysia ja tarkastelee millainen paikka uusliberalistisella aallolla oli kapitalismin uusintamisessa ja elinvoiman jatkamisessa. Argumentaation pääpainona ovat järjestyksen (organization) ja epäjärjestyksen (disorganization) käsitteet. Streeckin

mukaan 1970-luvulla valtaan noussut uusliberalismi johti aikaisemmin vallassa olleiden instituutioiden ja järjestysten purkamiseen ja johti epäjärjestyksen tilaan, jota kapitalismi tarvitsi uudistaakseen valtasuhteensa ja imeäkseen yhteiskunnasta sen uudistumiseen tarvittavan voiman. Saksojen yhdistymisen ja Euroopan unionin ja rahaliitonkin muodostumisen Streeck näkee uusliberalismin voittokulkuna. Se vahvisti ja laajensi markkina-aluetta ja siirsi yhä suuremman osan väestöstä kapitalismin ja sen instituutioiden kontrollin alle. Tätä kapitalismin uudistumisen ja reformien kaksinaista logiikkaa Streeck vahvistaa edelleen käsitteillä konvergenssi, ei-konvergenssi ja eriytyminen (convergence, nonconvergence ja divergence). Näiden käsitteiden keskeisimpänä antina voidaan pitää sitä, että Streeck osoittaa institutionaalisten muutosten eriaikaisuuden ja yhteiskunnallisesti spesifit piirteet samanaikaisesti kun kapitalismin systeemin kriisi asettaa suitset kansallisille poikkeamille. Streeck (2009, 15) näkeekin sodan jälkeisen liberalismien kauden systeemin sisäisenä uudistuvana muutoksena (transformative change).

Trajektorianalyysissä hän erittelee tarkemmin miten kapitalismille spesifit systeemit piirteet, kuten voiton tavoittelu, kilpailu ja taloudellisten arvojen nostaminen etusijalle, ohi muiden arvojen, ovat läpäisseet asteittain kaikki yhteiskunnan sektorit ja instituutiot ja niiden toimintakäytänteet. Tässä kohden hän ottaa etäisyyttä Hallin ja Soskice (2001) "varieties of capitalism" argumenttiin ja arvioi, että korostaessaan kansallisia eroja – ja toisaalta jakaessaan kapitalistiset järjestelmän liberaaleihin ja koordinoituihin kapitalistisiin järjestelmiin – Hall ja Soskice eivät tee oikeutta järjestelmien moninaisuudelle eivätkä tee näkyväksi kapitalismille ominaisia, yhteisiä ja kolonialisoivia pyrkimyksiä, jotka ovat tulleet esille nykyisessä finanssikriisissä (Streeck 2009, 17, 149–170).

Streeckin uusin teos "Gekaufte Zeit" viittaa nimensä mukaisesti ostettuun aikaan, jolla kapitalismi pyrkii jatkamaan elinpäiviään

ja kenties uusintumaankin, mutta kuitenkin ratkaisematta itse järjestelmän sisäisiä ristiriitoja. Kirja jakautuu neljään päälukuun. Ensimmäisessä luvussa Streeck kehittää argumentin ”Legitimaatiokriisistä fiskaaliseen kriisiin”, jolla hän väittää, että nykyisessä kriisissä olisi kyse uuden tyyppisestä kriisistä. Streeck käy läpi kriisiteorioita ja uusliberalismin hengessä toteutettuja reformeja sodan jälkeisellä kasvukaudella. Tätä kasvukautta ja reformien avulla aikaansaattua poliittista linnaa hän kutsuu ostetuksi ajaksi.

Luvussa 2 hän syventää uusliberaalin reformin analyysiä ja tarkastelee, miten verovaltiosta muodostui velkavaltio ja miten finanssikriisi on syventänyt demokratiavajetta. Streeckin mukaan kun liberalismien hengessä korostettiin vain markkinoiden vapautta, työmarkkinajoustoja ja yksilöiden sopeutumista kapitalistisen systeemin toimintaperiaatteisiin, unohdettiin, että kapitalismi edellyttää myös demokratiaa. Kapitalistista taloutta, keskenään kilpailevien pääomien välisiä suhteita, pääoman ja työn välisiä suhteita sekä keskenään kilpailevien työläisten ja kuluttajien suhteita on säädeltävä, jotta systeemi pysyisi tasapainossa ja sillä olisi hyväksyty perusta. Luvun keskeisenä johtopäätöksenä on se, että velkavaltion politiikka perustuu toisenlaiseen logiikkaan kuin verovaltion politiikka. Velkavaltiossa syntyy ristiriitoja muun muassa veronmaksajien ja valtion, valtioiden ja finanssimarkkinoiden sekä sijoittajien ja reaali-pääoman omistajien kesken. Tämä intressiristiriita tekee jakopolitiikasta entistä vaikeamman ja se jakaa kansaa kahdella valtiokansalaiseen ja markkinakansalaiseen. Kysymys ei ole vain siitä, että kansalaisten ja sijoittajien intressit ovat erilaiset, vaan myös siitä, että velkavaltiossa finanssimarkkinointa on tullut median ohella viides valtiomahti ja intressiristiriidat ovat johtaneet legitimaatiokriisiin. Finanssimarkkinat ohjaavat valtioiden päätöksentekoa ja ”varastaa demokrati-an” niin kuin Guiseppe Chiesa on asian ilmaissut. Valtioilta ja valtiokansalaisilta odotetaan, että ne omilla toimillaan hankkivat markki-

noiden luottamuksen eikä päinvastoin vaikka markkinat siirtävät viime sijassa riskinsä valtiokansalaisten kannettavaksi.

Kirjassa ”Gekaufte Zeit” Streeck kehittää ”vakauttamisvaltion” käsitteen, jolla hän viittaa siihen rooliin, jonka valtio on saanut uusliberaalin Euroopan – lue Euroopan unionin – kontekstissa. Pohjaten teoksessa ”Re-Forming Capitalismus” kehitetyille teoreettisille käsitteille Streeck näkee yhteiskunnallisen integraation ja liberalismien toinen toisiinsa kietoutuneina prosesseina ja Euroopan unionin liberalismien periaatteilla toimivaksi poliittiseksi koneeksi (Liberalisierungsmaschine). Vakauttamisvaltio on Streeckillä sekä poliittinen että teoreettinen käsite, jolla hän viittaa siihen historialliseen prosessiin joka 1970-luvulta lähtien on johtanut keynesiläisestä talouspolitiikasta kohti hayekilaista talouspolitiikkaa, joka merkitsi myös korporativististen instituutioiden, jotka sääntelivät työn ja pääoman suhteita, purkamista. Kansallisen velkavaltion muuttuminen kansainväliseksi vakauttamisvaltioksi täyttää Streeckin mukaan Hayekin viimeisimmätkin unelmat. Tässä vakauttamisen tehtävässään valtio on immuni-soitu poliittisilta paineilta. Sen ainoana tehtävänä on vakuuttaa markkinat ja taata markkinahäiriöiden riskit sijoittajille (Streeck 2013, 157–176).

Kaiken tämän jälkeen voisi kysyä: onko Streeckistä tullut vanhetessaan pessimisti? Ehkä on ja ehkäpä ei, sillä kirjan viimeisessä luvussa, tosin hiukan epätoivoisen tuntuisesti, hän palaa peruslähtökohtaansa: kapitalismi tarvitsee myös demokratiaa ja kansalaisten luottamuksen, muutoin se tuhoutuu. Streeck ei usko, että hayekilainen unelma ja sen institutionaaliset byrokraattiset takuumiehet, kuten Bernanke ja Draghi, pystyvät muuhun kuin ostamaan aikaa. Toisaalta hän ei tunnu uskovan myöskään sosiaalidemokraattisen unelman paluuseen, sillä eiväthän sosiaalidemokraatit ole pystyneet pitämään kiinni edes entisistä tavoitteistaan, vaan kapitalismin eloonjäämisopin mukaisesti nekin ovat ostaneet aikaa.

Streeckin teosten keskeisin opetus on ehkä siinä, että hän osoittaa muutoksen kapitalistisessa järjestelmässä tapahtuvan pienten askelten kautta, ja niin, etteivät parhaimmatkaan reformit mahda mitään sille, että järjestelmä hakee tasapainoa - ostaa aikaa - järjestyksen ja epäjärjestyksen kesken. Keynesiläisessä verovaltiossa tasapainoa haettiin korporativistisilla järjestelmillä, sosiaalipolitiikalla ja sovittamalla eturistiriitoja laajentamalla demokratiaa. Velkavaltiossa innovatiivisen sosiaalipolitiikan harjoittaminen on mahdotonta niin valtion finanssirajoitteiden kuin intressiristiriitojenkin vuoksi. Siinä vaiheessa, kun valtion ja Euroopan unionin päätehtäväksi tuli taata finanssimarkkinoiden luottamus ja vakauttaa sijoittajien riskit, ovat myös eturistiriidat muuttaneet luonnettaan. Niitä on myös yhä vaikeampi sovitella jos yksin siksi, että viimeistään 1990-luvulle tul-

taessa valtiot ehtivät purkaa kaikki olennaiset vakauttamiseen ja taloudelliseen demokratiiaan tähtäävät instituutiot. Tämä saa kysymään, että mistä sitten nousee yhteiskunnallinen muutos ja vastavoima tälle hayekilaiselle unelmalle? Jaksako maahan lyöty Kreikan kansa tai loppuun ajetut suomalaiset patkätööläiset ja Nokialta irtisanotut tietotekniikan asiantuntijat, nousta kapinaan ja jos kyllä, niin millainen kapina se olisi? Mikä on se reformi, jolla seuraavan kerran ostetaan aikaa?

Pertti Koistinen

Kirjallisuus

Hall, P. & Soskice, D. (2001) *Varieties of Capitalism: The Institutional Foundations of Comparative Advantage*. Oxford: Oxford University Press.